

POVZETEK

Na podlagi splošnega pristopa, kakršnega ponuja koherentistična spoznavna teorija - posebej v različici, ki jo je izdelal Keith Lehrer - je predlagana nova obravnava pojmov.

Klasifikacija različnih predlogov za razlago strukture pojmov pokaže, da lahko obravnavamo pojme kot definitorne ali nedefinitorne. Ko jo pojasnjujemo nedefinitorno, lahko strukturo pojmov razložimo s pomočjo mehanizmov podobnosti ali pa zopet s pomočjo mehanizmov nepodobnosti. Pri podobnosti sta zopet ponujeni dve razlagi: s pomočjo prototipov ali primerkov. V primeru pristopa s pomočjo nepodobnosti je mogoče razlikovati mehanizma spremenljivosti in koherence.

Dočim so pravkar omenjeni mehanizmi pojmovne strukture sedaj v literaturi nekaj običajnega, je tukajšnji predlog vpeljava razlagalnega mehanizma pojmovne koherence. V ta namen je vpeljan pojem koherence, kakršen se pojavlja v spoznavni teoriji, še zlasti v delu Keitha Lehrerja. Predpostavljeni sta dve tezi takšnega pristopa h koherenci: o obstoju ozadnega sistema prepričanj, in o potrebi, da kandidati za vednost premagajo svoje izzivalce.

Zatrjeno je, da lahko te teze iz spoznavne teorije uporabimo pri razlagi pojmov. Ozadni sistem lahko uporabimo kot merilo članstva določene bitnosti o pojmu. Premagovanje izzivalcev ima svojo uporabo v tem kontekstu.

Kategorizacija na senzornem in na pojmovnem področju je mehanizem porazlikovanja in individuacije. Koherentistična orodja so primerna za nalogo individuacije. Primerjavo s sistemom potrebujemo v primeru izbire med alternativami, ko moramo bitnost klasificirati kot člana pojma. Premagovanje izzivalcev nastopa v obliki neprimernosti in manjše primernosti med seboj tekmujočih kandidatov.

Možni ugovor nastopa proti uporabi spoznavnoteoretskih razlogov v primeru pojmov: mar ne bi na takšni podlagi vsako prepričanje postalo kar že vednost? Vendar pa ni tako, če obravnavamo mehanizme pojmovne koherence kot naturalistične predhodnike spoznavnoteoretskega upravičenja.

ABSTRACT

CONCEPTUAL COHERENCE

The overall approach offered by coherentist theory in epistemology, particularly as articulated by Keith Lehrer, is used in order to propose a new treatment of concepts.

A classification of various proposals for the explanation of the structure of concepts shows that concepts may be seen as being definitory or nondefinitory. When interpreted nondefinitorily, the structure of concepts might be explained either by mechanisms of similarity, or by mechanisms of nonsimilarity. As far as similarity is concerned, two explanations are

distinguished: by the help of prototypes or by exemplars. In the case of nonsimilarity based approach, the mechanism of variability and coherence are distinguished.

Whereas former mechanisms of conceptual structure are now standard in literature, the proposal is to introduce explanatory mechanisms of conceptual coherence. For this purpose, the concept of coherence, such as it appears in epistemology, particularly in the work of Keith Lehrer, is introduced. Two theses of such an account of coherence, about the existence of a background system of beliefs, and about the need of candidates for knowledge to beat their competitors, are presented.

It is claimed that these theses from epistemology might be applied for the explanation of concepts. A background system may be used for a measure of an entity's membership in a concept. Beating of competitors applies in this context.

Categorization in sensory and conceptual domain is a mechanism of differentiation and individuation. Coherentist tools are appropriate for the task of individuation. Comparison with a system is needed in the case of choice between alternatives, when an entity is to be classified as a member of a concept. Beating of competitors takes the form of irrelevance and lesser relevance of competing candidates.

A possible objection disputes the use of epistemological considerations for the case of concepts: wouldn't each belief already be knowledge? This is not the case if one treats the mechanism of conceptual coherence as a naturalistic predecessor of epistemic justification.

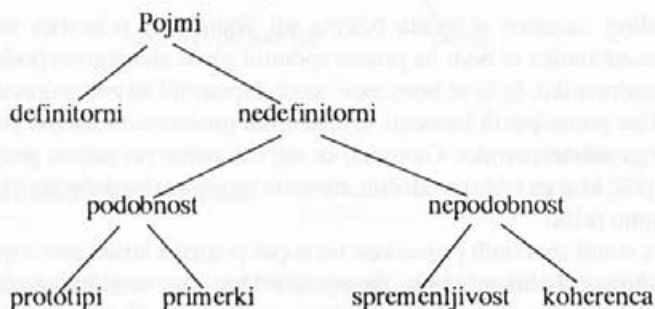
V tem članku bom uporabil splošni pristop, s kakršnim rokuje koherentistična teorija v spoznavni teoriji, zato da bi predlagal novo obravnavo pojmov. Na tej podlagi bom trdil, da lahko takšna predstavitev narave pojmov ponudi naturalistični temelj za pojasnitev utemeljitve spoznavne teorije. Grobo predstavitev koherentistične spoznavne teorije bomo povzel po delu ameriškega filozofa Keitha Lehrerja. Implikacije tega, kar nameravam povedati, pa so med drugim usmerjene proti potrebi vpeljave metarazmišljanj v spoznavno teorijo, in iz njih bi sledila naturalizacija le-te. Članek je razdeljen na dva dela, med katerima je drugi del posvečen koherenci, prvi, h kateremu se sedaj usmerjam, pa pojmom.

I. POJMI

Pojmi so orodje filozofa in vsakdanjega človeka. Eden izmed razlogov za njihov obstoj je spoznavna ekonomija. Če imam na voljo pojem psa, sem zmožen pod ta pojem uvrstiti široko paleto novih živali, kakršne pač srečujem, brez potrebe, da bi ustvaril nov pojem za vsakega od primerkov, ki sem nanje naletel. Če bi takšna potreba obstajala, pa pravzaprav ne bi obstajali pojmi.

Pojmi so zelo pomembni za filozofe. Nekateri filozofi trdijo, da je pojasnitev pojmov njihov edini smoter. Kljub temu dejstvu je bilo glede pojasnitve pojmov kot takih v filozofiji bore malo storjenega. Glavni predlogi, kako razložiti pojmovno strukturo, so prišli s strani psihologov. Pojemovni filozofi so značilno vzeli posamični pojem, kakršen je na primer pojem dobrote, da bi ga s pomočjo analize pojasnili. V zadnjih letih pa so psihologi v svojih

delih vpeljali nekaj predlogov, kako pojasniti splošno pojmovno strukturo. Glavni ugovor s strani filozofov je bil, da skrbi takšno obliko klasifikacije zgolj spoznavna stran, ki pokriva dejstva pristopa nekoga do pojmov, ki je zato takšna razpravljanja tudi ne zadevajo. Proti koncu članka bom trdil, da je spoznavni zorni kot pojmov lahko pomemben kot predhodnik pravih spoznavnoteoretskih vprašanj. Vendar naj sedaj predstavim uvodno klasifikacijo predlogov za razlago splošne zgradbe pojmov.

Definitorna pojasnitev pojmov je tradicionalna, kakršne smo v filozofiji navajeni. Glede na to mora biti struktura pojmov določena s pomočjo nujnih in zadostnih pogojev. Primer, kako izgleda takšna definicija, bi bil

samec = *def* neporočen odrasel moški

Torej, vse in zgolj osebe, ki zadovoljujejo konjukcijo lastnosti, da so neporočene, odrasle in moške, lahko in jih moramo uvrstiti med samce.

Nekoliko nas morda preseneti, če zremo, da je definitorni pristop k pojmom, ki je bil dolgo časa poglavitni v filozofiji za to področje, mogoče uporabiti le za neznatno število umetnih pojmov. Ni pa ga mogoče uporabiti le za večino pojmov, vključno s pojmi za naravne zvrsti. Raziskave so celo odkrile, da pojmi, kakršen je samec, niso definitorni, ampak stopnjevit. Katoliški duhovnik bi bil bolj tipičen samec kot drvar.

Nedefinitorni pogled na pojme, so se jeli strinjati, je treba uvesti kot bolj realističen pristop. Predloge v to smer so najprej podali psihologi. Ko je glede tega prevladalo enotno mnenje, je bilo treba odgovoriti na vprašanje, katere vrste mehanizem splošne razlage strukture pojmov naj bo pravi.

Podobnost je bil prvi splošni mehanizem, ki so ga predložili. Članstvo nekega primerka v pojmu določajo bodisi prototipi, ali pa zopet značilni primerki.

Prototipe so torej uvedli kot merila podobnosti. Prototipi so množice lastnosti, primerne za določitev primerkovega članstva v pojmu.

Prototip ptiča vključuje takšne lastnosti, kot so biti operjen, gnezdi v drevju, poje. Vsakič ko naletimo na takšen predmet v svojem okolju, obstajajo dobri razlogi za stavo, da smo srečali ptiča.

Za našo razpravo so še zlasti zanimive najdbe psiholoških raziskav, da obstajajo ptiči, kot sta lastovica in taščica, ki so *bolj tipični* za ptice kot pa neki drugi ptiči, kakršna sta piščanec in pingvin. Tipičnost lahko merimo s članstvom primerka v množici lastnosti.

Poleg tega nujne lastnosti, kot je lastnost biti operjen, katere najdemo pri vseh primerkih pojma, nimajo nikakršnega pomena za določitev tipičnosti.

Na drugi strani pa golo dejstvo, da imajo prototipi stopnjevito strukturo, kaže, kako definitornemu pogledu ne more uspeti, kajti, glede na definitorni pogled na pojme morajo vsi člani nekega pojma biti z isto močjo udeleženi na tem pojmu.

Prototipi merijo podobnost primerka pojmu.

Značilni primerki so drug način določitve članstva primerka v pojmu s pomočjo podobnosti.

Glede na ta predlog članstvo določata bližina ali podobnost primerka nekemu značilnemu članu. Zobozdravnika se bom na primer spomnil glede na njegovo podobnost mojemu lastnemu zobozdravniku. In če se bom zopet skušal spomniti na zobozdravnika, si ne bom predočil množice prototipskih lastnosti, ampak bom proizvedel miselno podobo, denimo, mojega lastnega zobozdravnika. Oziroma, če naj ostanemo pri našem prejšnjem primeru: prav določen ptič, ki si ga lahko predočim, ravno ta lastovica, bo določala članstvo drugih primerkov v pojmu ptiča.

Pogled na pojme s strani značilnih primerkov ter zopet pogled s strani prototipov sta med seboj lahko združljiva. Trditi moremo, da predstavljata dve vrsti kategorizacije, uvrščanja primerka pod določeni pojem. Oba pogleda pa gradita na podobnosti: bodisi na podobnosti prototipski množici lastnosti, ali pa na podobnosti značilnemu primerku kot vsakokratnemu poglobitnemu mehanizmu za uvrščanje primerkov pod pojem.

Nepodobnost. Odkrili so, da podobnost ni edini mehanizem za določanje članstva primerka v pojmu. Lahko razlikujemo med krepkim in šibkim pogledom glede določitve članstva primerka v pojmu ne glede na podobnost. Krepka trditev bi bila, da predstavljajo postopki ali mehanizmi nepodobnosti edine načine določitve članstva v pojmu. Šibka trditev bi bila, da nekaj načinov včlanjevanja pod pojme sledi drugačnim oziroma, kot pa so oziri podobnosti.

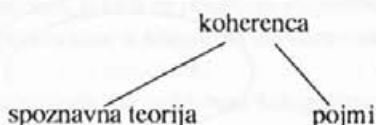
Spremenljivost je eden izmed načinov za določitev članstva v pojmu, ki se razlikuje od podobnosti. Znan primer vključuje kovance in pizze. Najprej so eksperimentalno ugotovili, kakšen premer kroga bi bil v sredi med premerom za kovanec in pizzo. Subjekti so nato takšno vrsto krogov v veliki večini primerov kategorizirali kot pizze - zavoljo znane spremenljivosti obsega pri pizzah. Pa tudi zavoljo hkratne sorazmerne obstojnosti oziroma nespremenljivosti obsega kovancev.

Koherenca je zadnji predlog, ki se ga bomo lotili v tem bežnem pregledu predlogov, kako pojasniti strukturo pojmov. Z nekaj besedami: Članstvo primerka v pojmu tokrat dobimo s pomočjo razmerja koherence med tem primerkom ter med pojmom v sistemu pojmov, katere oseba sprejme. Koherenca ne vpeljuje podobnosti. Izbiro pojma za določen primerek določa razmerje enega pojma z ostalimi pojmi.

Preostanek članka bo posvečen razdelavi predloga, kako lahko uporabimo koherenco za pojasnitev pojmov.

II. KOHERENCA

Kaj je koherenca? Najprej povem, da bom odgovor iskal v prav določeni spoznavni teoriji. Potlej pa bom preučil možno uporabo takšnega dojemanja koherence na področju pojmov:

A. SPOZNAVNA TEORIJA

Na področju spoznavne teorije uporabljajo koherenco kot orodje za določanje pogojev upravičenja prepričanja, ko je prepričanje pač kandidat za vednost.

Dva načina spoznavnoteoretskega upravičenja sta upravičenje glede na utemeljitvenost ali zopet upravičenje glede na koherenco. Po utemeljitvenosti pridobimo upravičenje z množico spoznavno odlikujočih se prepričanj. Spoznavna odlikovanost je lahko bodisi empirična ali pa razvidnostna. Empirično odlikovanost prepričanj lahko na primer dobimo s pomočjo zaznavnega neposrednega spoznanja. Razvidnostna spoznavna odlikovanost lahko nastopi s pomočjo brentanovskega samopripisa.

Ena izmed težav za utemeljitelja je krožnost. Empirično ali razvidnostno podpirajoča prepričanja so spoznavno odlikovana zato, da bi lahko podprla upravičevana prepričanja kot vednost. Vendar pa že samo dejstvo spoznavna odlikovanosti uvaja krožnost.

Drugi način spoznavne upravičenosti uvaja koherenca. Tukaj dobimo upravičevalni pogoj za to, da naj bo prepričanje vednost s pomočjo merila koherence tega prepričanja s sistemom ozadnih prepričanj, ki z njimi razpolaga organizem ali oseba.

Pri koherentistični teoriji spoznavnega upravičenja je moč navesti dve pomembni točki: obstoj ozadnega sistema prepričanj za organizem oziroma za osebo, in trditev, da je prepričanje sprejeto kot vednost, ko je dokazano premagalo svoje izzivalce. Vsako od teh dveh točk si bom sedaj zapovrstjo ogledal.

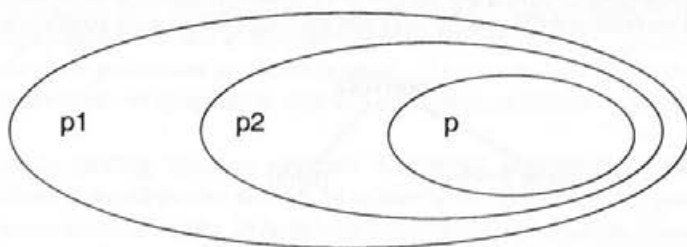
1. Ozadni sistem prepričanj.

Koherenco kot merilo upravičenosti in zatorej kot kandidata za preizkus pri prepričanju, mar je to vednost, pridobimo s primerjavo prav tega prepričanja z množico drugih prepričanj, ki jih goji organizem ali oseba. To je koherenca z ozadnim sistemom.

2. Premaganje izzivalcev

Prepričanju uspe kot kandidatu za vednost v primeru, ko je premagalo vse svoje izzivalce. Če želim *vedeti*, da p (pes je rjav), potem mora p premagati svoja izzivalca $p1$ (gospodarstvo je ušivo), $p2$ (psa haluciniraš), da bi bil p pripoznan kot vednost. p premaga $p1$ zavrloju neustreznosti $p1$, namreč neustreznosti le-tega glede na organizmov sistem ozadnih prepričanj. p premaga $p2$ zavrloju večje ustreznosti p , vkolikor upoštevamo sistem

prepričanj organizma oziroma osebe. Postopek sledi oženju ustreznosti prepričanj, s posredovanjem njihove koherence z vselej manjšo množico prepričanj. Slika bi pokazala $p1$ kot da obstaja v krogu, ki je večji od $p2$ in $p2$ v krogu, ki je večji od p .

Naslednje, kar velja zabeležiti je, da zelo težko zadostimo zahtevam za vednost v spoznavni teoriji. (To je povezano z dejstvom, da imajo v spoznavni teoriji običajno težo skeptični zadržki; seveda pa temu ni vselej nujno tako.)

B. POJMI

Poglavitna zamisel je, da lahko koherentistično strategijo v spoznavni teoriji prav tako uporabimo pri pojmi.

1. Ozadni sistem

lahko uporabimo kot merilo članstva v pojmu za neko bitnost. To bi lahko bil ustrezen način za vpeljavo *ne*-podobnosti, kajti koherence ne terja nikakršne podobnosti, če naj deluje. Če p koherira z ozadnim sistemom prepričanj, temu ni tako, ker bi bil p na kakršen koli način podoben temu ozadnemu sistemu. Koherenca terja zgolj ujemanje, oziroma najboljše ujemanje prepričanja z množico ozadnih prepričanja. Ujemanje poteka med primerkom, ki ga moramo prepoznati kot primerek pojma, in med pojmom.

2. Premaganje izzivalcev

Recimo p -ju pes, $p1$ naj bo gospodarstvo, in $p2$ naj bo halucinacija. Tedaj p premaga $p1$ zavoljo neustreznosti $p1$ smotru kategorizacije, če so pač dana vsa prepričanja, ki so na voljo organizmu ali osebi. In p premaga $p2$ zavoljo večje ustreznosti p -ja kot $p2$ opraviu kategorizacije.

Kategorizacija je naslednje, kar bom na hitro pojasnil. Ločimo lahko dve vrsti kategorizacije, glede na vrsto spoznavnega mehanizma v organizmu, kateri kategorizacijo izvaja, in glede na naloge, ki jih ta dva mehanizma izvajata.

Glede na vrsto spoznavnega mehanizma najdemo kategorizacijo v senzornih in višjih spoznavnih procesih. Kategorizacija v seznornih procesih bi vključila razlikovanje fenomenov, kot sta /da/ in /ba/. Kategorizacija pri višjih spoznavnih mehanizmih bi vključevala razlikovanje takšnih pojmov, kot sta pes in pek.

Glede na naloge, ki jih izvajajo spoznavni mehanizmi, vključuje kategorizacija razlikovanje in individuacijo. Razlikovanje pomeni, da mehanizem številčno loči foneme,

kot sta /da/ in /ba/, ne da bi pri tem prepoznal, kako gre za /da/ in /ba/. Razlikovanje nam zgolj pove, da nekaj ni nekaj drugega, na primer da en fonem ni nek drugi fonem. Ne pove pa nam, kaj je. V nasprotju s tem izvaja individuacija nalogo prepoznavanja /da/ kot /da/. In podobno pri pojmu psa.

Koherentistična orodja so primerna na ravni *individuacije*. Če je naloga v tem, da (številčno) razlikujemo, potem ni potrebno vključevati primerjave s sistemom.

Vendar pa primerjavo s sistemom *moramo* vključiti, če je naša naloga *izbor med alternativami*.

Prav to pa se dogaja pri pojmovni kategorizaciji: naloga je v tem, da dano bitnost kategoriziramo.

Ko se sprehajam po cesti, naletim na neko bitnost. Sedaj jo moram kategorizirati. To pomeni, da moram primerjati ujemanje bistnosti s pojmi, ki jih imam uskladiščene v spominu.

Obstajati mora mehanizem za izbor najustrežnejšega pojma, h kateremu se bi bitnost prilegala.

Zamisel je v tem, da poteka izbira s pomočjo ozadnega sistema organizmovih oziroma osebinah pojmov. V večini primerov pride do ujemanja s pomočjo koherence s pojmi, ki obstajajo v organizmovem spominskem skladišču. Vkolikor se pojavi taka potreba, mehanizem lahko uporabi kombinacijo pojmov, da bi uvedel novi pojem.

Vzamimo primer, ko imamo takšno bitnost. Potem mora, recimo, mehanizem kategorizacije izbrati ujemanje med tekmujočimi *p*, *p1* in *p2*. Ob upoštevanju vseh pojmov in prepričanj, lastnih organizmu, ujemanje pri *p1* odpove zavoljo neustreznosti, ujemanje pri *p2* odpove zavoljo manjše ustreznosti, kot jo imamo pri *p*. Ustreznost pa merimo glede na ožjenje na množico pojmov in prepričanj, v celotnem premoženju pojmov in prepričanj, ki so na razpolago organizmu oziroma osebi.

UGOVOR

Obstaja ugovor glede primerjave koherence v spoznavni teoriji s pojmovno koherenco:

Merila za spoznavnoteoretsko koherenco so nadvse visoka. Uporaba teh istih meril v primeru pojmov bi pomenila, da so prepričanja kot taka že tako močno potrjena, kot je to sicer potrebno zgolj za vednost. Tega pa seveda ne moremo sprejeti, saj bi bilo v takšnem primeru vsakršno prepričanje, s kakršnim razpolaga organizem oziroma oseba, že vednost!

Odgovor: Ne glede na to lahko zatrdimo možno identiteto mehanizmov pri nalogah kategorizacije ter pri nalogah ugotovitve vednosti.

Kategorizacija - prepoznavanje, da določena bitnost pripada tej kategoriji ali pojmu - je zadeva, ki običajno poteka hitro in v redu, skorajda brez napake. V tem bi lahko našli vsaj eno bližino pojmov in kategorij visokim merilom upravičenja v spoznavni teoriji.

Predlagamo lahko naslednje:

Pojmovna koherenca, in še posebej kategorizacija, je mehanizem upravičenja, ki ga izvajajo močni in natančni spoznavni procesi. Visokim merilom upravičenosti je zadoščeno celo na tej ravni. Zavoljo enostavnega razloga, da moramo določeno bitnost kategorizirati kot psa, ne glede na mehkost pri nalogi kategorizacije glede na najrazličnejše konkretne

bitnosti, ki nastopajo kot psi. Takšna potreba obstaja že z avoljo gole nujnosti organizmoevega preživetja. Tako pridobimo upravičenje za pojme, nekakšno vrsto pojmovne vednosti. Vendar pa to seveda ne pomeni, da bi bilo to upravičenje isto kot v primeru spoznavne določitve vednosti.

Pojmovnega upravičenja torej ne moremo opazovati kot nekaj, kar nima nikakršne povezave s spoznavno teorijo. Vendar, kakšen natanko pa naj bi bil pomen pojmovnega upravičenja? Sam bi pozval, da gledamo na pomen pojmovne koherence za spoznavno teorijo tako, da je pojmovna koherenca *naturalistični* predhodnik spoznavnega upravičenja.

Zamisel je v tem, da se proces upravičenja ne bi pričel z docela izoblikovanimi propozicijami. Njegove korenine bi bile na ravni pojmov (naloge kategorizacije, da vloži bitnosti pod pojme) in celo še bolj spodaj v senzornih procesih kategorizacije (ugotavljanje identifikacije senzornih dražljajev, kot je identiteta fenomena /da/, bi terjalo zelo natančen upravičen postopek), tako da bi dobili zvrst naturalističnega zaporedja.

Koherentistični mehanizem pojmovnega upravičenja bi bili predhodniki koherentističnega upravičenja za primer propozicij, torej predhodniki zadeve, ki je kar najbolj značilna za spoznavnega teoretika. Odkritje mehanizmov upravičenja bi zatorej bila nujna naturalistična poteza pri našem razumevanju dejstva, da so zahteve spoznavnoteoretskega upravičenja tako močne.

DODATEK

Razlikovanje med notranjo in zunanjo koherenco.

Še nekaj, kar je pomembno ob preučevanju pojmovne koherence, bi bilo razlikovanje med dvema vrstama koherence. Notranja koherenca nekega pojma je koherenca pojmove notranje strukture (koherentna množica lastnosti v primeru prototipov, koherentno merilo klasifikacije v primeru umetnih kategorij, kot so na primer stvari, ki jih moramo odnesti iz hiše v primeru, da gori). Zunanja koherenca bi pomenila koherenco pojma med ostankom pojmov, katere obvlada organizem oziroma oseba. Pozorni smo bili zlasti na slednji primer koherence. Vendar pa je naš razmislek tudi nakazal, da obstaja povezava med notranjo in zunanjo pojmovno koherenco. To bi bilo treba razdelati prav za primer kategorizacije, klasifikacije bitnosti v področju pojma.

Razlagalna koherenca

Razlagalni koherenci pripada posebna vloga pri določanju *mehanizmov* pojmovne koherence. Predlagam, naj bo mehanizem koherence razlagalen. Tak mehanizem bo na primer razložil, zakaj so pri umetnih kategorijah združene prav takšne in takšne stvari.

Razlagalna koherenca torej ustreza pojmom (Thagard, pojmovna eksternalistična arheologija).

Na drugi strani pa bi bilo mogoče dokazati, da Lehrerjevi argumenti proti razlagalni koherenci niso ustrezni.

LITERATURA

- Lehrer, Keith, *The Theory of Knowledge*, Westview Press, Boulder and San Francisco, 1990.
- Lehrer, Keith, *Knowledge, Coherence and Scepticism*, še neobjavljen članek.
- Thagard, Paul, *Explanatory Coherence, Behavioral and Brain Sciences*, 12, str. 436-502, 1989.
- Medin, I. Douglas in Wattenmaker, D. William, *Category cohesiveness, theories and cognitive archeology*, v Neisser Ulric, izd., *Concepts and Conceptual Development, Ecological and intellectual factors in categorization*, Cambridge UP, 1987.